

8. Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки / [Я.В. Белінська, Д.С. Покришка, О.О. Молдован та ін.]. – К.: НІСД, 2001. – 88 с.

9. Evans O. Macroprudential indicators of Financial system soundness / Owen Evans, Alfredo M. Leone, Mahinder Gill, and Paul Hilbers. – IMF Washington DC. – April 2000. – 54 p. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/op/192/op192.pdf>.

Высоцкая И.Б. Проблемы обеспечения стабильности и устойчивости финансовой системы Украины.

Рассматривается суть понятия «стабильность финансовой системы». Определены проблемы функционирования финансовой системы Украины на современном этапе, очерчены пути устранения существующих диспропорций.

Ключевые слова: финансовая система, стабильность финансовой системы, финансовая стабильность, макроэкономическая стабильность.

Vysotska I.B. The problems of the providing of the stability and the firmness of the financial system of Ukraine.

The article deals with the essence of the definition «stability of the financial system». It is defined the problems of the functioning of the financial system of Ukraine on the modern stage. The ways of overcoming of the existent disproportions are outlined.

Key words: financial system, stability of the financial system, financial stability, macroeconomic stability.

УДК 65.012.8:33 (477)

М.В. Вінічук

БІДНІСТЬ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ТА МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ

Розглянуто різні підходи до трактування поняття «бідність». Визначено основні форми бідності в Україні. Запропоновано методи боротьби з бідністю.

Ключові слова: бідність, соціальна безпека, прожитковий мінімум.

Постановка проблеми. В умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів недосконалі реформи та трансформаційні зрушення, що здійснювалися в економіці України, обумовили виникнення такої великої проблеми як бідність населення. Політичні, економічні та соціальні перетворення, що відбуваються в Україні, актуалізують проблему розвитку соціальної сфери і провокують підвищення економіч-

них та соціальних стандартів рівня життя населення. Складні завдання посттрансформаційної перебудови суспільства, які спрямовані на стійкий розвиток країни, вимагають розроблення стратегії соціально-економічного зростання держави через впровадження низки реформ і дієвої соціальної політики, яка б дозволила мінімізувати рівень бідності та безробіття населення, а також підвищити рівень життя широких його верств. У даному контексті надзвичайно актуальним виявляється визначення поняття «бідність» та окреслення шляхів її подолання.

Стан дослідження. Причинам бідності та способам її подолання присвятили свої праці такі провідні науковці, як Ю. Архангельський, Т. Васильців, М. Вебер, В. Геєць, Л. Гордон, М. Діба, Я. Жаліло, О. Іляш, Е. Лібанова, О. Новікова, Г. Пастернак-Таранушенко, Б. Роунтрі, В. Сенчагов та інші [1–10]. Проте, в існуючих наукових доробках недостатньо широко висвітлюються аспекти впливу соціальних факторів на безпечний суспільний розвиток і досить обмежене дослідження теорії та методології подолання бідності в Україні.

Мета дослідження. Аналіз основних підходів до трактування поняття «бідність» та методів його оцінки.

Виклад основних положень. На сучасному етапі розвитку української держави поступово загострюються суперечності та диспропорції у питаннях реформування економіки та соціальної сфери, виникає потреба у формуванні дієвого механізму соціальної безпеки [1].

Сьогодні серед основних внутрішніх соціальних небезпек виділяють: неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; кризу системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, – небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; загострення демографічної кризи; зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; прояви моральної та духовної деградації суспільства; загострення проблем соціального сирітства і безпритульності [2].

Основна відмінність бідності від інших проблем сучасного суспільства полягає в тому, що вона тісно пов'язана з різними аспектами життя населення, зокрема з низькою очікуваною тривалістю життя, низьким освітньо-професійним рівнем і, відповідно, з низькими можливостями ефективної реалізації своєї трудової активності, з позбавленням чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування, а також з обмеженням участі в суспільному житті [3, с. 377].

За даними Рахункової палати з виконання державного бюджету за 9 місяців 2010 року, рівень бідності в Україні в січні–вересні

2010 року збільшився на 0,4% до 26,4%. Порогове значення даного показника, визначене Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженої Наказом Міністерства економіки 02.03.2007 р. № 60 [4], становить не більше 25%. Як бачимо, рівень бідності в Україні перетнув критично можливу межу і на 1,4% більший допустимого значення. Отже, можна стверджувати, що за межею бідності в Україні перебувало 12,5 млн. українців. При цьому, рівень безробіття, визначений за методологією Міжнародної організації праці, склав 8,5%, що перевищив показник 8,1%, який був передбачений антикризовою програмою на 0,4%. Критичне значення даного індикатора (за методологією МОП) становить 10% [4]. Розмір прожиткового мінімуму за цей період номінально збільшився тільки на 2,2%, проте якщо врахувати ріст індексу споживчих цін (інфляцію), то він не тільки не зріс, а навпаки знизився на 4,8% [5].

Така ситуація становить загрозу національній безпеці держави, зокрема її соціальній складові, та створює перешкоду подальшому стабільному розвитку суспільства.

Необхідно активізувати та інтенсифікувати вплив соціальних факторів на безпечний суспільний розвиток, виділяючи ті чи інші аспекти формування соціальної безпеки через інструменти соціальної політики держави, такі як: фінансова допомога, безготівкові трансферти (житлові субсидії, часткове зменшення вартості товарів та послуг), введення податкових пільг (для малозабезпечених сімей; для молодого подружжя при народженні дитини; для сімей, які усиновлюють, беруть на утримання дитину або людину похилого віку; для безробітних, що починають власний бізнес); здобуття нової кваліфікації [6].

Безумовно, усі вищезазначені проблеми не з'явилися одночасно. На нашу думку, основною з причин появи усіх цих проблем є скорочення доходів більшості населення, його розшарування за рівнем доходів, що спричиняє зuboжіння.

Варто зазначити, що боротьба з бідністю сьогодні є невід'ємною компонентою соціальної політики в усіх цивілізованих суспільствах. Вона особливо гостро стоїть на порядку денному у країнах з перехідною економікою.

Загроза зuboжіння на даний момент є глобальною соціальною небезпекою, оскільки інтенсифікує процес маргіналізації населення та провокує такі проблеми, як безробіття, економічну і соціальну нестабільність, підвищення рівня злочинності, масовий міграційний вплив населення за кордон з метою заробітків, недотримання прав індивіда на охорону здоров'я, освіту, тому що дані послуги здебільшого стають платними та недоступними для більшості населення [7].

Статистичним показником, який відображає рівень реальної економічної нерівності в країні і характеризує нерівномірність розподілу доходів у суспільстві, як відомо, виступає коефіцієнт Джині (або ж коефіцієнт концентрації доходів) [7;8].

Коефіцієнт Джині (G) розраховується за формулою Брауна [8]:

$$G = \left| 1 - \sum_{k=2}^n (X_k - X_{k-1})(Y_k + Y_{k-1}) \right|, \quad (1)$$

а також за формулою Джині [7]:

$$G = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j|}{2n^2 \bar{y}}, \quad (2)$$

де G – коефіцієнт Джині; X_k – частка населення, попередньо розподілена за зростанням доходів); Y_k – частка доходу, яку в сукупності отримує X_k ; n – кількість домогосподарств; $\bar{Y}_k$ – частка доходу домогосподарства в загальному доході; $\bar{y}$ – середнє арифметичне часток доходів домогосподарств.

Значення даного показника може коливатися від 0 до 1. У випадку повної рівності населення $G = 0$, а при повній нерівності $G = 1$. Іноді зустрічається поняття індекс Джині, що є відсотковим аналогом коефіцієнта.

Насправді бідність – це соціальні відносини, що характеризуються відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб вести «нормальне» (відповідно до норм, прийнятих суспільством) життя [7].

Безумовно, що поняття «бідності» та критеріїв її визначення не можуть мати єдиного уніфікованого трактування, оскільки відбуваються постійні зміни політичних поглядів, орієнтацій суспільства та економічних процесів. На думку Е. Лібанової, бідність – це неможливість внаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу [3, с. 377].

Систематичне дослідження проблеми бідності уперше провів Б.С. Роунтрі. Йому належить перше формальне означення бідності та запровадження концепції кошика базових продуктів, так званий споживчий кошик. Кожен, хто не міг дозволити собі придбати цей кошик продуктів, вважався бідним. Кошик, запропонований Б.С. Роунтрі, був ідентичним раціону, що його давали бідним у робітничих будинках, проте продукти, включені до нього, важко було назвати делікатесами [7].

Крім того, Б. Роунтрі розрізняв «первинну» та «вторинну» бідність. «Первинна» бідність – це нездатність придбати базовий кошик продуктів, тому що людина недостатньо заробляє та не в змозі знайти роботу через хворобу, травму чи погану економічну ситуацію. «Вторинна» бідність – це витрати, що не є необхідними (наприклад, алкогольні напої, предмети розкошу тощо). Зібрані Б.С. Роунтрі статистичні дані встановили залежність між рівнем бідності та його зменшенням при збільшенні зайнятості, зростанні зарплати та наявності громадського медичного обслуговування та соціальних служб [7].

На сучасному етапі за різними ознаками прийнято розрізнити шість форм бідності: об'єктивну та суб'єктивну; абсолютну та відносну; тимчасову та хронічну. Об'єктивна бідність визначається за прийнятими в країні критеріями доходу та доступом до тих чи інших матеріальних і духовних благ. Суб'єктивна бідність визначається за самооцінюванням – людина є тоді бідною, коли вона сама так себе ідентифікує [3, с. 377].

Абсолютна бідність визначається шляхом порівняння загального доходу індивідуума чи сім'ї із загальною вартістю деякого кошика товарів та послуг, що складають базові потреби у суспільстві. Люди, чий дохід менший від базових потреб, перерахованих у кошику, живуть в абсолютній бідності.

Л. Гордон виділяє три ступені абсолютної бідності [9, с. 258]:

– злиденність – найбільш глибока бідність; стан, що не дозволяє індивіду забезпечити фізіологічні потреби (недоїдання чи навіть голод);

– нужденність – середній рівень бідності; охоплює ту частину населення, що може задовольнити лише найпростіші фізіологічні потреби, але при цьому найпростіші соціальні потреби залишаються незадоволеними;

– незабезпеченість – такий рівень життя, при якому задовольняються основні фізіологічні та соціальні потреби, проте на низькому рівні (є можливість ситно харчуватися, оновлювати гардероб, лікуватися і навіть відпочивати, але якість благ, що задовольняють ці потреби, є невисокою).

На нашу думку, ступені абсолютної бідності відповідають ієрархічним сходинкам піраміди потреб Абрахама Маслоу. Тобто, найнижчу сходинку займає злиденність, яка передбачає дохід нижче фізіологічного мінімуму.

Наступну ланку займає нужденність, що відповідає безпеці здоров'я, майна та майбутнього. Нужденність – це дохід вище фізіологічного, але нижче прожиткового мінімуму.

Ще вищою позицією є незабезпеченість, яка пов'язана з доходом вищим за прожитковий мінімум, що знаходиться приблизно на рівні середньої заробітної плати або двох прожиткових мінімумів [9, с. 258].

Наступними сходинками виступає задоволення потреб у дружбі, сім'ї, самоповазі, впевненості, у досягненні творчості, моральності та спроможності вирішувати проблеми.

Визначаючи відносну бідність, порівнюють загальний дохід особи чи сім'ї та структуру витрат у суспільстві в цілому. Люди із нижчим рівнем доходу, що витрачають більшу частку своїх доходів на кошик товарів та послуг порівняно з деякими пороговими значеннями, встановленими на підставі середнього в суспільстві розміру цієї частки, вважаються відносно бідними. Спільним параметром у обох означеннях є те, що дохід та відповідно рівень споживання даної особи або сім'ї є недостатніми для задоволення деяких мінімальних потреб [7].

Якщо абсолютний підхід характеризує бідність за встановленими та науково обґрунтованими фізіологічними або соціальними нормативами, без урахування фактичних рівнів споживання населення, то відносний критерій дає інформацію про те, яка частина населення не може забезпечити собі той рівень споживання, що фактично сформувався як стандарт у конкретній країні на цей період часу і є характерним для більшої частини населення [10, с. 54].

Тимчасова бідність виникає під впливом суцільного падіння рівня добробуту, як наслідок форс-мажорних обставин; сезонних коливань цін, істотного майнового розшарування, а також може бути наслідком тривалої заборгованості з виплат заробітної плати, пенсій, стипендій.

Хронічна бідність, як правило, призводить до більш тяжких наслідків і часто є результатом одночасної дії цілої низки факторів і потребує втручання суспільства в особі державних або добровільних організацій [3, с. 379].

Стверджувати про проблеми бідності в Україні можна на основі аналізу межі бідності. Бідними прийнято вважати людей, чиї доходи або споживання нижчі за певний законодавчо встановлений рівень, що і є межею бідності.

Для визначення межі бідності необхідно орієнтуватись на прожитковий мінімум, який ще називають мінімальним споживчим бюджетом або мінімальним споживчим кошиком. Він включає вартість споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і платних послуг, достатніх для підтримання особою, сім'єю всіх соціальних зв'язків, притаманних цьому соціальному прошарку. Природно, що

споживчий кошик буде неоднаковий для людей, які різняться віком, станом здоров'я, сімейним станом та місцем проживання.

Згідно з Законом України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.99 р. № 966-XIV, прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження її здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [11].

Вважається доцільним прослідкувати зміну в Україні розміру прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць за період з 2009 по 2011 рр. станом на кінець року.

Як бачимо (рис. 1), розмір прожиткового мінімуму має чітку тенденцію до збільшення. Так, у 2010 р. порівняно з 2009 р. його розмір збільшився на 174 грн., або ж на 24,84%. У 2011 р. порівняно з 2010 р. збільшення відбулося на 78 грн. (8,91%), порівнюючи 2011 р. з 2009 р. – на 252 грн. (35,95%).

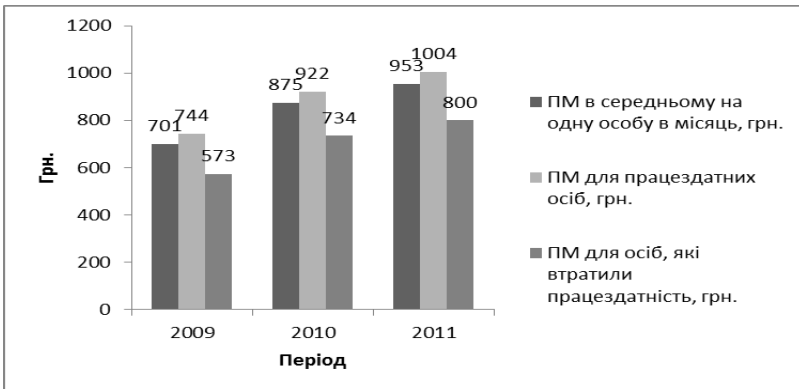

Рис. 1. Динаміка розміру прожиткового мінімуму різних категорій осіб в Україні за 2009–2011 рр., грн.

Складено за: [16–18].

Також для глибшого аналізу стану бідності в Україні варто проаналізувати зміни обсягу мінімальної заробітної плати, середньої зарплати в розрахунку на одного штатного працівника та мінімальної пенсії за віком по Україні (рис. 2).

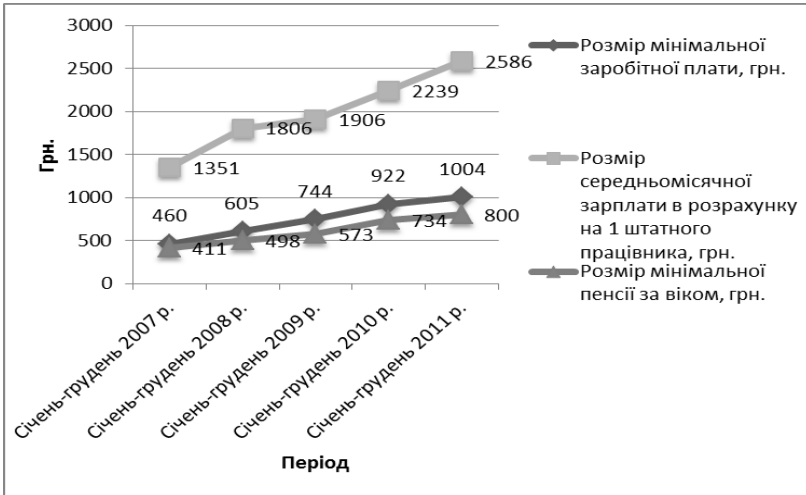

Рис. 2. Динаміка розміру мінімальної заробітної плати, середньомісячної зарплати в розрахунку на одного штатного працівника та мінімальної пенсії за віком у 2007–2011 рр., грн.

Складено за: [12–19].

За результатами аналізу ми бачимо, що відбувається поступове збільшення як розмірів мінімальної заробітної плати, розмірів середньомісячної заробітної плати в розрахунку на одного штатного працівника, так і мінімальної пенсії за віком.

Розмір мінімальної зарплати у 2010 р. (табл. 1) зріс порівняно з 2009 р. на 178 грн., або ж на 23,92%; у 2011 р. порівняно з 2010 р. – на 82 грн. (8,89%) та на 260 грн. (34,95%) порівняно з 2009 р.

Розмір середньомісячної зарплати в розрахунку на одного штатного працівника також має стійку тенденцію до зростання. Так, у 2010 р. порівняно з 2009 р. він збільшився на 17,47%, а у 2011 порівняно з 2010 – на 17,6%.

Загалом за три роки розмір середньомісячної зарплати в розрахунку на одного штатного працівника збільшився на 38,14%, що свідчить про певні позитивні зміни в економіці й про ріст соціальних стандартів.

Варто зазначити, що найвищими темпами відбувалося зростання розміру мінімальної пенсії за віком, а саме на 28,1% у 2010 році та на 8,99% в 2011 році.

Темп росту мінімальної, середньомісячної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком у 2009–2011 рр.

№ з/п	Показник	Січень-грудень 2009 р.	Січень-грудень 2010 р.	Січень-грудень 2011 р.	2010 р. у порівнянні з 2009 р., %	2011 р. у порівнянні з 2009 р., %	2011 р. у порівнянні з 2010 р., %
1.	Розмір мінімальної заробітної плати, грн.*	744	922	1004	123,92	134,95	108,89
2.	Розмір середньомісячної зарплати в розрахунку на одного штатного працівника, грн. **	1906	2239	2633	117,47	138,14	117,60
3.	Розмір мінімальної пенсії за віком, грн.*	573	734	800	128,10	139,62	108,99

* – інформація наведена за даними [16–18].

** – інформація наведена за даними [19].

Вважається доцільним також провести порівняльний аналіз між темпами зростання реальної та номінальної заробітної плати (рис. 3), оскільки номінальна заробітна плата характеризує рівень заробітної плати незалежно від зміни цін на товари і послуги. Проте, розміри номінальної заробітної плати не дають реального уявлення про життєвий рівень працівника, тому що ціни на товари та послуги не є постійними, а, як правило, зростають. На це вказує реальна заробітна плата – та кількість товарів і послуг, яку працівник може придбати на свою номінальну заробітну плату після сплати усіх податків.

Номінальна і реальна заробітна плата не змінюються в одному напрямку, а навпаки, номінальна заробітна плата може зростати, а реальна – знижуватись або залишатись незмінною. Інколи номінальна заробітна плата зростає меншими темпами, ніж знижуються ціни.

У нашому випадку темп росту номінальної заробітної плати за аналізований період є значно вищим, ніж темп росту реальної зарплати. Тобто, ми спостерігаємо загальне підвищення розмірів заробітної плати населення, проте водночас відбувається зниження їх купівельної спроможності. Різниця між темпом росту номінальної і реальної зарплати становить: 17,2% у 2007 р.; 27,4% у 2008 р.; 14,7% у 2009 р.; 9,8% у 2010 р. та 8,9% у 2011 р. Це свідчить про значне зростання цін у 2007–2009 рр. і, знову ж таки, пов'язано зі світовою фінансовою кризою.

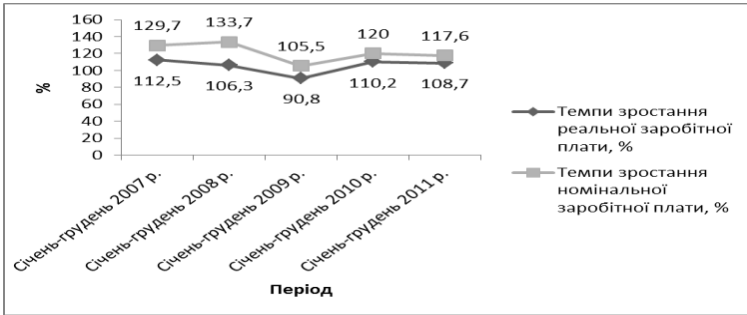

Рис. 3. Темпи зростання номінальної та реальної зарплати у 2007–2011 рр., %

Складено за: [19].

Крім того, показником, який безпосередньо впливає на рівень життя населення, є рівень інфляції (індекс споживчих цін). Динаміка індексу споживчих цін протягом 2004–2011 років коливається в межах від 108% до 125,2%. Як бачимо, не спостерігається стійкої тенденції до зменшення рівня інфляції (рис. 4), що свідчить про неоднозначну макроекономічну ситуацію в Україні. З аналізу можна зробити висновок, що значне зростання інфляції спостерігалось у 2007–2009 рр., що пояснюється сплеском світової фінансової кризи, яка внесла свої корективи у купівельну спроможність населення, на формування та виплату соціальних стандартів і вплинула на рівень життя населення вцілому.

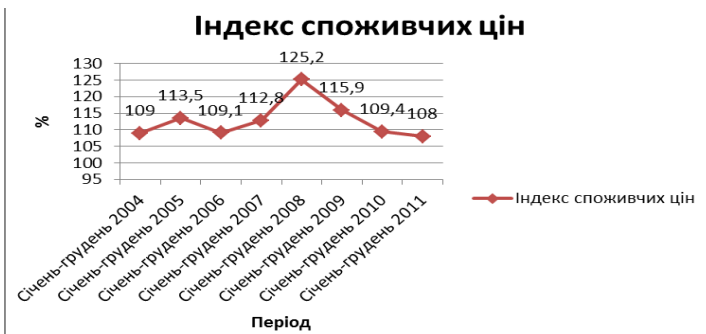

Рис. 4. Динаміка індексу споживчих цін за 2004–2011 рр., % до попереднього року

Складено за: [19].

Доцільно зазначити, що порогове значення даного показника становить не більше 10%. Як бачимо, протягом восьми років у країні рівень інфляції наближений до критичної межі і становить загрозу національним інтересам, що вимагає негайного прийняття відповідних заходів зі сторони держави. Таким чином, видається за доцільне систематизувати основні показники рівня життя населення за 2009–2011 рр. і подати їх у вигляді таблиці 2.

Як бачимо, за аналізований період усі показники мають позитивну динаміку. Проте відчутних змін не відбулося. Населення не отримало покращення свого матеріального становища, навпаки, сміливо можна стверджувати про існуючу небезпеку у соціальній сфері.

Таблиця 2

**Основні показники рівня життя населення,
2009–2011 рр.**

№ з/п	Показник	Роки			Зміна показника, %		
		2009	2010	2011	у 2010 р. порівняно з 2009 р.	у 2011 р. порівняно з 2009 р.	у 2011 р. порівняно з 2010 р.
1.	Індекс споживчих цін (у % до попереднього року)	115,9	109,4	108,0	-5,61	-6,82	-1,28
2.	Розмір середньомісячної зарплати в розрахунку на одного штатного працівника, грн.	1906	2239	2586	117,47	135,68	115,5
3.	Мінімальна заробітна плата, грн.	744	922	1004	123,92	134,95	108,89
4.	Розмір мінімальної пенсії за віком	573	734	800	128,10	139,62	108,99
5.	Прожитковий мінімум (ПМ) в середньому на одну особу в місяць, грн., у тому числі:	701	875	953	124,82	135,95	108,91
6.	ПМ для працездатних осіб, грн.	744	922	1004	123,92	134,95	108,89
7.	ПМ для осіб, які втратили працездатність, грн.	573	734	800	128,1	139,62	108,99

Складено за: [12–19].

Для підтвердження вищезазначеного необхідно проаналізувати окремі індикатори стану соціальної безпеки, які пов'язані з прожитковим мінімумом та розмірами виплат населенню (табл. 3).

**Аналіз окремих індикаторів та порогових значення
індикаторів стану соціальної безпеки України**

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення (X_{opt})	Роки		
			2009	2010	2011
1.	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	не менше 3	2,7	2,6	2,8
2.	Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, разів	1,5–2	0,82	0,84	0,84

Складено за: [4; 16–19].

З отриманих результатів, можна зробити висновок, що відношення як середньої зарплати, так і мінімального розміру пенсії далеко не досягають граничних значень. Якщо значення показників протягом 2009–2011 рр. поступово зростають, то, все-таки, вони залишаються надто низькими порівняно з пороговими.

А низький рівень матеріального забезпечення населення провокує низьку якість раціону харчування, високу захворюваність і смертність, незадоволення широких верств суспільства загальноекономічною ситуацією і своїм матеріальним становищем, що доповнюється збільшенням рівня безробіття й нелегальної зайнятості, погіршенням криміногенної ситуації, появами актів громадянської непокори.

Основна складність аналізу бідності полягає у відсутності точного її визначення, яке б надавало можливість проведення кількісної оцінки цього явища [10, с. 54], тому важливим питанням при дослідженні є методика кількісного оцінювання. Існує низка показників, розрахунок яких базується на рівні і структурі доходів та витрат населення. Ними виступають: 1) середній дохід, що розраховується як відношення загальної суми доходів усіх членів суспільства до їх сукупної чисельності; 2) модальний дохід – рівень доходу домогосподарств (у розрахунку на одну особу), який найчастіше отримують члени суспільства; 3) медіанний дохід – дохід домогосподарств (у розрахунку на одну особу), що стоять усередині ранжованого за рівнем доходу ряду розподілу (тобто порівняно з ними 50% населення мають доходи рівні або нижчі, а інші 50% – рівні або вищі); 4) квартильний (верхній або нижній) дохід – сумарний дохід 25% найбільш багатих або найбільш незаможних членів суспільства; 5) квинтильний (верхній або нижній) дохід – сумарний дохід 20% найбільш багатих або найбільш незаможних членів суспільства; 6) децильний (верхній або нижній) дохід –

сумарний дохід 10% найбільш багатих або найбільш незаможних членів суспільства; 7) медіанні витрати – витрати домогосподарств (у розрахунку на одну особу), що стоять всередині ранжованого за рівнем витрат ряду розподілу [21, с. 58–59].

В Україні Наказом Міністерства праці та соціальної політики, Міністерством фінансів, Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції, Державною службою статистики та Національною академією наук № 171/238/100/149/2нд від 05.04.2002 р. затверджено Методику комплексної оцінки бідності, яка дозволяє розрахувати основні показники рівня життя населення (табл. 4) [22].

Таблиця 4

Основні показники розрахунку рівня життя населення в Україні

№ з/п	Група показників	Основні показники	Формула для розрахунку
1	2	3	4
1.	Показники визначення масштабів бідності в країні	- межа бідності	Межа бідності визначається на підставі відносного критерію зарахування різних верств населення до категорії бідних, який розраховується за фіксованою часткою середнього доходу на одну особу (витрат) – 75% медіанного рівня сукупних доходів (витрат) у розрахунку на умовного дорослого.
		- рівень бідності	$P_0 = \frac{Q}{n} * 100 \%$ де (P ₀) – рівень бідності; Q – чисельність населення, що визнається бідним відповідно до прийнятої межі бідності; n – загальна чисельність населення.
		- сукупний дефіцит доходів бідного населення	$A = \sum_{i=1}^Q (Z - Y_i)$ де A – сукупний дефіцит доходу бідного населення; Z – встановлена величина межі бідності; Y _i – дохід (витрати) i-ї бідної особи; Q – чисельність населення, що визнається бідним відповідно до прийнятої межі бідності.

Продовження таблиці 4			
1	2	3	4
		- середній дефіцит доходів бідного населення	$D = \frac{A}{Q},$ <p>де D – середній дефіцит доходу бідного населення; A – сукупний дефіцит доходу бідного населення; Q – чисельність населення, що визнається бідним відповідно до прийнятої межі бідності.</p>
		- глибина бідності	$P_1 = \frac{z-w}{z} * 100 \%,$ <p>де P_1 – коефіцієнт глибини бідності; Z – установлена величина межі бідності; W – середні доходи (витрати) бідного населення в розрахунку на одного умовного дорослого.</p>
2.	Показники розшарування серед бідного населення	- межа крайньої форми бідності	
		- рівень крайньої форми бідності	$P_{oz} = \frac{Q_z}{n} * 100 \%,$ <p>де P_{oz} – рівень крайньої форми бідності; Q_z – чисельність населення, доходи (витрати) якого є нижчими за межу крайньої форми бідності; n – загальна чисельність населення України.</p>
		- питома вага вкрай бідних серед бідного населення	$R = \frac{Q_z}{Q} * 100 \%,$ <p>де R – питома вага вкрай бідних серед бідного населення; Q_z – чисельність у край бідного населення; Q – чисельність бідного населення.</p>
		- коефіцієнт диференціації бідності	$P_d = \frac{W_{10} - W_1}{z},$ <p>де P_d – коефіцієнт диференціації бідності; W_{10} і W_1 – середні доходи (витрати) відповідно десятого і першого децилю при розподілі бідного населення; Z – установлена межа бідності.</p>

Продовження таблиці 4

1	2	3	4
3.	Показники бідності в регіоні	- межа бідності для регіону, розрахована, виходячи з рівня регіональних цін	Межа бідності для регіону визначається на підставі відносного критерію зарахування різних верств населення до категорії бідних, який розраховується за фіксованою часткою середньодушового доходу (витрат) – 75% медіанного рівня сукупних доходів (витрат) у розрахунку на умовного дорослого.
		- рівень бідності в регіоні	$P_0 = \frac{Q}{n} * 100 \%$ де P_0 – рівень бідності в регіоні; Q – чисельність населення, що визнається бідним відповідно до прийнятої межі бідності в регіоні; n – загальна чисельність населення регіону.
		- глибина бідності в регіоні	$P_2 = \frac{z_n - Y_n}{z_n} * 100 \%$ де P_2 – коефіцієнт глибини бідності; z_n – межа бідності для n-го регіону; Y_n – середнє значення доходів (витрат) бідного населення n-го регіону.

Складено за: [22].

На нашу думку, доцільно було б розширити перелік показників визначення бідності, доповнивши їх індексом Джині. Це дало би змогу оцінювати нерівномірність розподілу доходів серед населення, дозволило б виокреслити їх майнове розшарування та допомогло б сформуванню групи населення за доходами, виокремивши так званій «середній клас».

Відповідно, обчисливши усі показники і систематизувавши отримані дані, а також поділивши населення на групи за доходами, можна пропонувати способи подолання бідності окремо в кожній групі. Ми вважаємо, що потрібно аналізувати розшарування населення не лише на макрорівні, а й на мезорівні, тобто за регіонами, оскільки не в усіх областях України зафіксований однаковий рівень бідності. Наприклад, за даними Рахункової палати з виконання державного бюджету за 9 місяців 2010 року [24] найвищий рівень бідності зафіксовано у Волинській (44,0%), Житомирській (41,7%), Кіровоградській

(40,8%), Херсонській (40,5%), Тернопільській (39,4%), Рівненській (31,8%) областях, а найсприятливішою за рівнем бідності ситуація склалася в м. Києві, де значення показника становить 9,2%, у Черкаській (14,0%), Київській (18,9%), Запорізькій та Харківській (19,1%), Чернігівській (19,3%) та Миколаївській (20%) областях. Це пов'язано із зростанням економічної самостійності регіонів та ступеня їх насичення і повноти використання ресурсів.

Таким чином, розпочати боротьбу з бідністю необхідно в кожному регіоні, одночасно заручившись підтримкою держави. Для порівняння, вважається доцільним розглянути основні показники визначення рівня життя населення, які використовуються провідними науковцями, зокрема: у Росії, США, Франції та методика, запропоновану ООН (таблиця 5). Для цього укрупнемо світові показники і подамо їх у розрізі окремих груп.

Таблиця 5

Основні показники розрахунку рівня життя населення в окремих країнах світу

№ з/п	Країна	Основні показники
1	2	3
1.	Росія	1) середня оплата праці працівників; 2) купівельна спроможність населення із середніми заробітною платою й пенсією; 3) мінімальний споживчий бюджет за основними соціально-демографічними групами населення; 4) прожитковий мінімум за основними соціально-демографічними групами населення; 5) чисельність і частка населення, що має доходи на одну особу нижче мінімального споживчого бюджету й прожиткового (фізіологічного) мінімуму; 6) споживання продуктів харчування в домашніх господарствах з різним рівнем доходу на одну особу; 7) грошові доходи й витрати певних соціально-демографічних груп населення; 8) показники диференціації населення; 9) співвідношення середньодушових доходів 10% найбільш й 10% найменш забезпеченого населення; 10) індекс концентрації доходів населення (коефіцієнт Джині); 11) структура споживчих витрат різних соціально-демографічних груп населення; 12) розподіл населення за обсягом доходу на одну особу

1	2	3
2.	ООН	1) народжуваність, смертність та інші демографічні характеристики населення; 2) санітарно-гігієнічні умови життя; 3) споживання продовольчих товарів; 4) житлові умови; 5) освіта і культура; 6) умови праці й зайнятість; 7) доходи й витрати населення; 8) вартість життя й споживчі ціни; 9) транспортні засоби; 10) організація відпочинку; 11) соціальне забезпечення; 12) свобода особи
3.	США	1) навколишнє середовище; 2) демографічна ситуація; 3) зайнятість; 4) умови праці; 5) рівень життя; 6) соціальне забезпечення; 7) охорона здоров'я; 8) освіта; 9) житлові умови; 10) культура, відпочинок, розваги; 11) транспортне забезпечення; 12) національна оборона; 13) правовий захист громадян
4.	Франція	1) чисельність і склад населення, трудові ресурси й умови праці: демографічні показники, чисельність і структура економічно активного населення, показники зайнятості й безробіття, тривалості й ритму роботи, а також страйків; 2) розподіл, перерозподіл і використання доходів: первинні доходи, доходи від власності, заробітна плата, її мінімальна ставка, мінімум пенсії й соціального забезпечення, купівельна спроможність валюти, дохід від ренти, благодійна допомога й ін. ; 3) умови життєдіяльності: обсяг споживання, житлові умови, вільний час і культурні розваги, нагромадження майна й цінностей; 4) соціальні сторони рівня життя населення: показники освіти, охорони здоров'я, формування домашнього господарства, соціальної мобільності, а також правопорушень і охорони порядку

Складено за: [23, с. 127–129].

Отже, в Російській Федерації статистичними відомствами розроблено декілька систем статистичних показників при визначенні рівня життя населення. Найбільш повною є система «Основні показники рівня життя населення в умовах ринкової економіки», яка підготовлена Центром економічної кон'юнктури і прогнозування при Міністерстві економіки РФ і Держкомстатом Росії в 1992 році і погоджена із зацікавленими міністерствами й відомствами, адміністраціями регіонів та запроваджена з 1993 р. Вона передбачає 7 розділів та охоплює 39 показників. Серед усієї сукупності виокремлено 12 найбільш важливих показників [23, с. 127–129].

Вперше створити систему показників рівня життя на міжнародному рівні спробувала робоча група ООН у 1960 р. До цього часу рівень життя оцінювався індексом реальної заробітної плати (індексом номінальної заробітної плати, поділеним на індекс цін), а потім індексами прожиткового мінімуму й вартості життя (індексом споживчих цін на товари й послуги певного набору). Останній варіант системи показників рівня життя в міжнародній статистиці ООН був розроблений в 1978 р. Вона містить 12 основних груп показників. Розрахунки ООН базуються на рівні видатків на добу. І в розвинутих країнах бідними вважаються ті люди, які витрачають менше, ніж 14 доларів у день.

У США система показників рівня життя складається з 13 розділів (табл. 4). Досить своєрідною є система показників соціальної статистики Франції, яку розробив Національний інститут статистики й економічних досліджень. У ній виділено чотири групи показників.

Спільним в усіх методиках можна назвати розрахунок демографічних, показників, показників розподілу, перерозподілу та використання доходів, показників освіти, культури й охорони здоров'я. Саме ці показники є основними і визначальними при розрахунку рівня життя населення в усіх країнах світу і свідчать про рівень бідності.

Висновки. Невизначеність поняття бідності та інформації щодо неї в Україні призводить до того, що неможливо розробити та законодавчо закріпити шляхи її подолання. Така ситуація вимагає проведення аудиту реального стану соціальної сфери. Після того, на основі отриманих даних, можна буде приступати до розробки реального механізму боротьби з бідністю, орієнтуючись на довгострокову стратегію.

З метою створення дієвої системи боротьби з бідністю, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків пропонується:

1. Окреслити чітку стратегію подолання бідності.
2. Прийняти ЗУ «Про обов'язкове обґрунтування джерел отримання грошових коштів, спрямованих на купівлю товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму (насамперед

це стосується об'єктів нерухомості, транспортних засобів та предметів розкошу)».

3. Для подолання бідності в Україні необхідно зменшити податковий тиск, спростити дозвільну систему й створити конкурентоздатні умови для ведення бізнесу.

4. Усунути диспропорції у міжпосадових та міжгалузевих співвідношеннях оплати праці працівників бюджетної сфери з поступовим підвищенням її розмірів.

5. Доцільно легалізувати доходи населення, отримані за кордоном.

6. Розширити поле легальної економіки, переміщення робочих місць з тіньової до офіційної сфери, створення нових робочих місць лише на легальних умовах, з унеможливленням виплати незаконної зарплати.

7. Перейти від використання дешевої праці до висококваліфікованої із належною оплатою, зафіксувавши на законодавчому рівні мінімальну ставку погодинної оплати праці в якості соціального стандарту; зменшивши навантаження на фонд оплати праці через перерозподіл між власниками та працівниками платежів та зборів і розширення бази оподаткування.

8. Розробити та узаконити державну програму боротьби з корупцією.

Для того, щоб боротьба з бідністю була ефективною, необхідно дотримуватись основних принципів програми боротьби з нею, якими може бути лише її прозорість та зрозумілість, насамперед для тих, на кого вона розрахована, дотримання постійного зворотного зв'язку та встановлення контролю над виконанням положень програми, корекція запланованих кроків за підсумками кожного періоду і внесення необхідних змін.

---

1. Соціальна безпека / Ю.Б. Порохнявий, О.О. Давидюк, Л.І. Ільчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=13:2010-06-10-20-38-03&catid=16:2010-0.

2. Соціальна безпека як пріоритетна складова національної безпеки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/32_PWMN_2009/Economics/55211.doc.htm.

3. Перехідна економіка: підручник / [В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.]; за ред. В.М. Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591 с.

4. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена Наказом Міністерства економіки 02.03.2007 р. № 60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>.

5. Что лучше: бороться с бедностью или повышать благосостояние? Юрий Гаврилечко. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.golosua.com/main/article/ekonomika/20101127_chto-luchshe-borotsya-s-bedno-styu-ili-povyshat-bla.
6. Адаптаційні моделі та методи оцінювання соціальної безпеки на регіональному рівні. О.І. Ляш. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2011_4/files/EC411_04.pdf.
7. Вікіпедія – вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Бідність>.
8. Распределение доходов семьи (индекс Джини) в странах мира. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.yestravel.ru/world/rating/economy/distribution_of_family_income_gini_index/.
9. Добреньков В.И. Социология: Социальная структура и стратификация / В.И. Добреньков. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 536 с.
10. Демографічні чинники бідності: монографія / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. – 184 с.
11. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
12. Про Державний бюджет України на 2007 рік: Закон України № 489-16 від 09.07.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/489-16/page>.
13. Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України № 107-17 від 18.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/107-17/page>.
14. Про державний бюджет на 2009 рік: Закон України № 835-17 від 23.12.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
15. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік»: Закон України № 1715-VI від 06.11.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
16. Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати: Закон України № 1646-VI від 20.10.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
17. Про державний бюджет на 2010 рік: Закон України № 2154-VI від 27.04.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
18. Про державний бюджет на 2011 рік: Закон України № 2857-17 від 10.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
19. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
20. Україна у цифрах у 2011 році. Статистичний збірник / за ред. О.Г. Осауленка. – К., 2012. – 251 с.

21. Чуприна О.О. Соціальна нерівність і бідність в Україні / О.О. Чуприна // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 2 (5).

22. Методика комплексної оцінки бідності № 171/238/100/149/2нд від 05.04.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

23. Добреньков В.И. Социология: в 3 т. – Т. 2: Социальная структура и стратификация / В.И. Добреньков, А.И. Кравченко. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 303 с.

24. Звіт Рахункової палати про виконання державного бюджету за 2010 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>.

Виничук М.В. Бедность в Украине: проблемы оценки и методы преодоления.

Освещены различные подходы к трактовке понятия «бедность». Определены основные формы бедности в Украине. Предложены методы борьбы с бедностью.

Ключевые слова: бедность, социальная безопасность, прожиточный минимум.

Vinichuk M.V. The poverty in Ukraine: the problem of measurement and the methods of the counteraction.

The article deals with the different approaches to the interpretation of the concept of «poverty». The main forms of the poverty in Ukraine are measured. The methods of the combating the poverty are offered.

Key words: poverty, social security, living wage.

Стаття надійшла 23 листопада 2012 р.

УДК 338.2

Н.В. Галайко

ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Аналізується сучасний стан реалізації державних та регіональних цільових програм; розглядаються основні аспекти бюджетних правопорушень та неефективного використання коштів; пропонуються головні напрямки вдосконалення процесу економічного програмування.

Ключові слова: державні цільові програми, регіональні цільові програми, реалізація цільових програм, фінансування цільових програм, ефективність цільових програм.